

Handelsblad (waar hoofdredacteur von Balluseck inmiddels door een NSB'er vervangen was) werd al de extra-pagina klaar gemaakt die men zou plaatsen zodra het bericht 'Moskou is gevallen' zou binnenkomen en secretaris-generaal Schrieke stelde aan zijn ambtgenoten voor dat in dat geval van alle departementsgebouwen gevlagd zou worden.¹

★

De Nederlandse publieke opinie reageerde in september bijzonder labiel. Weer vlogen wilde geruchten door het land: er werden data genoemd, nog in diezelfde maand, waarop Duitsland, naar men met zekerheid wist, zou moeten capituleren; er zou onderhandeld worden over vrede; Goering zou in een concentratiekamp gezet zijn, Goebbels zou zelfmoord hebben gepleegd, Himmler slachtoffer zijn geworden van een aanslag. 'Wie dagelijks ziet en meedraagt het nameloze leed van duizenden . . . ademt verlicht op', schreef Frans Goedhart in *Het (illegale) Parool*,

'als men hem zegt dat generaal Blomberg in Duitsland de leiding van een opstandige beweging op zich genomen heeft, dat de staat van beleg is afgekondigd in München en Berlijn (en) dat Goering gearresteerd is . . . Het zoemt door de lucht, het gerucht, en iedereen luistert en iedereen zegt: Wanneer zou het afgelopen zijn? En velen geven antwoord . . . In september is het afgelopen, zeggen zij, in september – in september – in september, en het zoemt door de lucht: in september is het afgelopen. En het is of zich van de ene dag op de andere een aanstekelijk optimisme van de publieke opinie heeft meester gemaakt. De een zegt tegen de ander: 'Het gaat goed, hè?' En men lacht en men knipoogt en men slaat elkaar op de schouders tot, alweer van de ene dag op de andere, de ommekeer komt en men ineens beseft dat het toch niet zo goed gaat. Dan verandert het jongensachtige optimisme even snel in een defaitisme en wrevelig pessimisme.'²

¹ Eind januari '42, drie maanden later, vroeg Schrieke of men er voor voelde, Seyss-Inquart gelukwensen aan te bieden 'na de eventuele val van Moskou'; de directeur-generaal der belastingen, Postma, vroeg toen, 'of het dan ook in de bedoeling zou liggen, zodanige gelukwensen aan te bieden bij de eventuele val van Batavia.' (Csg: Notulen, 22 jan. 1942). ² *Het Parool* drong in dit artikel op 'nuchtere bezinning' aan. Daarmee in strijd werd in hetzelfde stuk de overtuiging uitgesproken dat de 'toestand in Duitsland meer dan ooit theoretisch de mogelijkheid stelt van een plotselinge ineenstorting . . . Een onzer medewerkers heeft enige weken in het Rijnland doorgebracht. Hij vertelde ons bij zijn terugkeer dat hij met eigen ogen aanschouwd heeft, hoe de Engelse bombardementen huisgehouden hebben in de industriegebieden. Er is maar één vergelijking mogelijk, zo zeide hij: 'Rotterdam'.' (*Het Parool*, 22 (11 sept. 1941), p. 1-2).